

Права на жените и десен популизъм

Нови инструменти за развитие на демократичните и социални ценности

ИЛИАНА БАЛАБАНОВА-СТОЙЧЕВА
МИЛЕНА КАДИЕВА
ТЕОДОРА КРУМОВА

Юни 2017

- В Европа антиевропейски движения набират скорост, привличат симпатизанти и привърженици. Тенденцията е изключително тревожна по отношение на бъдещето на Европа и оказва особено силно влияние по отношение на превенцията и защитата на човешките права, колективните и индивидуални права и свободи в региона. Крайнодесни и с уклон към краен национализъм партии набират сила в Европа и пораждаат ксенофобия и расизъм. Много често програмата на тези популистки партии и движения включва конкретни стъпки срещу равнопоставеността на жените и мъжете, срещу човешките права. Те създават и условия за силен антифеминистки уклон, предприемайки действия в ущърб на вече постигнати права.
- Анализ на политиките на политическите партии и движения в България по отношение на идентифициране на програмни инициативи, насочени срещу човешките права, правата на жените и малцинствата и срещу тяхното активно участие в политическия и обществения живот у нас е първото по рода си не само за България. Подобно изследване, обхващащо различни политически партии, неправителствени организации, академични среди и представители на медиите, имащо за цел да проучи и анализира ролята на тези политики за нарушаване на правата на човека, за създаване на ксенофобия, расизъм и антифеминизъм и за създаване на стереотипи по отношение на жените и мъжете и по отношение на малцинствените групи, не е правено досега в друга страна в Европа.
- Изследването на стереотипи и предразсъдъци е затруднено поради контраста между официален дискурс и битово общуване, между новото в живота и стари обичаи и образци на поведение. В съвременна България все още се срещат рудименти на представи, които са съвсем витални в страни с по-малък исторически стаж по пътя на модернизацията. Темите за насилието над жените, участието на жените в процесите на вземане на решения, разликата в заплащането на жените и мъжете, сексисткия публичен изказ и стереотипизирането на ролята на жените в обществения и личния живот изискват проблематизиране, оценка, визия за справяне с проблема. Резултатите от настоящия анализ дават нови аргументи на демократичните сили в България да отстояват демократичните и общочовешките ценности на Европа. Правата на жените са права на човека.

Съдържание	
1. Въведение	2
2. Актуална ситуация в България	3
3. Проблемът домашно насилие	9
4. Податливост и отхвърляне на враждебни стереотипи	16
5. Основни изводи	23
6. Основни препоръки	23

Нашите права не са придобити завинаги; (затова) трябва винаги да сме бдителни.

Симон дьо Бовоар, 1949 г.

Симон дьо Бовоар говори за правата на жените, а когато правата на жените се оспорват, всички човешки права се оспорват. Днес най-голямото предизвикателство пред нас е защитата на тези права и противопоставянето на сексистки, расистки, ксенофобски, хомофобски атаки, които се подхранват от популистки, националистически и консервативни сили в целия свят.

Новият режим за международна сигурност, съставен от закони и подзаконовни нормативни актове, насочени към поддържане на националната сигурност, ограничава правата на човека и води до последователна маргинализация на проблемите на жените, която се превръща в устойчива тенденция. Всички сфери на дейност в защита на правата на жените се подлагат на рестрикции, пространството за тях се намалява все по-осезаемо в целия свят. Тази година /2017 г./, в резултат на законодателството на президента на САЩ Доналд Тръмп, Сесията на Комисията на ООН за статута на жените, например, премина без участието на представителки от Сирия, Иран, Ирак, Сомалия, Либия, Судан, Йемен. Така, по време на най-голямото събитие в международен мащаб, даващо възможност за съвместно участие на политическите лидери и на жените от цял свят да дискутират и формулират стратегически цели в защита на правата на жените, бе издигната стена между жените от тези държави и останалия свят.

В Европа сме свидетели на антиевропейски движения, които набират скорост, привличат симпатизанти и привърженици. Бъдещето на Европа буди тревоги. Крайнодесни и популистки политически партии и групировки влияят негативно върху основите на обеди-

нена Европа, изградена върху фундаментални идеи и ценности – гарантиране на траен мир, единство, равенство, свобода, сигурност и солидарност. Под маската на загриженост за националната сигурност сме свидетели на тенденции, които са насочени срещу човешките права и свободи.

Нашето европейско общество, нашата социална сигурност, нашите основни права и задължения се оспорват и оспорват. Налице е липса на политическа воля за справяне с хуманитарната криза (затваряне на границите, създаване на условия за трафик на хора), безпрецедентно високо ниво на безработица на младите хора в цяла Европа и особено в Южна Европа, липса на защита както на колективните, така и на индивидуалните права и свободи.

Набиращите сила крайнодесни и с уклон към краен национализъм партии пораждат ксенофобия и расизъм. Много често програмата на тези популистки партии и движения включват конкретни стъпки срещу равнопоставеността на жените и мъжете, срещу човешките права. И ако досега по-скоро беше характерна т.нар. „джендър слепота“ или с други думи, неспособността да се признае, че ролята и отговорностите на жените и мъжете са рефлексия на специфичен социален, културен, икономически и политически контекст, то днес сме изправени пред още по-голямо предизвикателство – силен антифеминистки уклон и политически решения в ущърб на вече постигнати права – репродуктивни и сексуални права, право на аборт, правата на малцинствата, в т.ч. LGBT, отричане и отхвърляне на джендър равенството изобщо като тема в политическия дневен ред и агресивно пропагандиране на джендър стереотипи.

Няколко примера:

- В Полша – религиозна група инициира забрана на аборта при всякакви случаи, включително и в случаите на изнасилва-

- не и при опасност за живота на майката. Водещата политическа партия PIP (Polish People's Party) подкрепя инициативата. През 2014 г. Католическата църква в Полша стартира кампания срещу „джендър идеологията“, разглеждайки я като синоним на „неестествен“ ред, който е насочен към разрушаването на дарените и естествени роли на мъжа и жената;
- В Германия – бързо растящата и набиращата подкрепа Alternative für Deutschland (AfD) застава открито срещу джендър образование, джендър мейнстриймнинг, джендър квоти, разглеждайки концепцията за джендър равенство като вредна за семейството и обществото. Освен това, партията пропагандира расистка демографска политика, насочена към растеж на раждаемостта сред местните германци като отговор на нежеланата имигрантска вълна. Партията е срещу сексуалното образование в училищата, като свързва сексуалното образование с бисексуалност и хомосексуалност. През 2016 г. Министерството на правосъдието отказа финансиране на неправителствени организации, предоставящи услуги на жени – жертви на насилие, с обяснението, че е по-добре да бъдат финансирани религиозни организации, тъй като женските организации предоставят услуги само на жени-жертви и по този начин имат дискриминационно отношение спрямо мъже-жертви на домашно насилие;
 - В Словакия – През 2015 г. консервативни сили, близки до Църквата, предизвикаха референдум с три основни въпроса към словенците: 1\ дефиниция за семейство – дали семейството означава единствено и само връзка между мъж и жена; 2\ имат ли право хомосексуални двойки да осиновяват деца; и 3\ в „защита“ на децата от сексуално образование в училище. Атаките срещу „джендър идеологията“, срещу хомосексуалните и срещу равните права на жените и мъжете са често явление в Словакия. След последните парламентарни избори през 2016 г. фашистката партия Peoples Party Our Slovakia печели 8% от гласовете;
 - В Унгария – през 2011 г. бе иницирана кампания срещу плакат за борба с абортите. Тази проабортите кампания стартира като част от проект за баланс между личния и професионалния живот и е финансирана от Програмата за заетост и социална солидарност на ЕС – Програма „ПРОГРЕС“ (PROGRESS). През 2013 г. Виктор Орбан иницира разследване на някои неправителствени организации, финансирани от Норвегия, сред които ромски пресцентър и „Жени за жени срещу насилието“, които бяха обвинени, че са „платени политически активисти, които се опитват да помагат на чужди интереси“.
- За да се легитимира отхвърлянето на исканията на гражданското общество, активно се използва езика на сигурността, а групите за правата на човека се разглеждат като създадени от чужбина и потенциално опасни за националния суверенитет. В този контекст, проблемите с правата на човека стават деполитизирани, а групите за застъпничество на правата на човека, в това число и на правата на жените, се представят като държавни врагове, а не като демократични противници.

2. Актуална ситуация в България

Изследването, реализирано от Агенция Афис, в рамките на проект на Българската платформа към Европейското женско лоби, е осъществено в периода 5 април 2017 г. – 10 май 2017 г. Проучването е проведено по метода Face-to-face интервю и онлайн анкета след контакт по телефона и обхваща общо 200 души. Изследваните групи включват активисти и редови членове на политически формации, представители на НПО, работещи в об-

ластта на правата на човека и представители на гражданското общество.

Активисти и редови членове на представени в НС формации	200
Активисти и редови членове на непредставени в НС формации	40
Представители на НПО, работещи в областта на правата на чове	30
Представители на гражданското общество	30
Общо	300

Политиците, активистите и редовите членове на партиите са включени според квоти, съразмерни на дяловата на получените гласове от съответните партии на изборите за Народно събрание през м.март 2017 г.

Контактът с анкетираните е осъществяван с помощта на структури на обхванатите партии. Честотата на отказите от интервю поради занижен интерес към темата, е 12% от страна на жените, а сред мъжете – 64%.

Разпределени по демографски белези, респондентите представляват:

Пол	Жена	189
	Мъж	111
Възраст	18-29	62
	30-39	100
	40-49	57
	50-59	57
	60+	24
Образование	Основно	3
	Средно	62
	Висше (бакалавър)	60
	Висше (магистър) и по-високо	175

Етнос	Българин	260
	Българомохамеданин	7
	Ром	0
	Турчин	29
	Друг	3

Изследването на стереотипи и предразсъдъци е затруднено поради контраста между официален дискурс и битово общуване, между новото в живота и стари обичаи и образци на поведение. В съвременна България все още се срещат рудименти на представи, които са съвсем витални в страни с по-малък исторически стаж по пътя на модернизацията. Пример за това са идеите, че жена не бива да шофира кола, да упражнява определени професии (а други са специфично „женски“ поради някакви вродени особености на женската психика), че присъщите на жените роли в сферата на труда са по-скоро изпълнителски, отколкото управленски, е по-обективно (неоценъчно) описание на фактическия ефект на държавната политика

Затова изследването бе насочено преди всичко към категории и групи, които най-силно влияят върху общественото мнение: *политици, активисти, редови членове на партии, представители на правозащитни неправителствени организации и представители на гражданското общество – журналисти, анализатори, академични преподаватели.*

Политическият интерес към темата за равнопоставеност на жените и мъжете у нас никога не е бил част от приоритетите на управляващите политически партии. Проблематиката традиционно се възприема като привнесена отвън, просто защото се възприема, че у нас равнопоставеността е по-скоро постигната и то отдавна, съответно политическото говорене в полза на равнопоставеността е ненужно за страната ни.

Както сочи нашето изследване, общо 54% от респондентите смятат, че водената от България политика благоприятства равния статут на жените, а двойно по-малко (22%) са онези, чието мнение е точно обратното. Като преимущество, оценката на политиката като насърчаваща за реализацията на жените е дадена от представителите на политически партии, докато представителите на НПО (предимно занимаващи се с проблемите на жените) по-скоро я оценяват като ограничаваща. Очевидно, при наличието на убеденост от страна на представителите на политическите сили, че настоящата политика е насърчаваща равнопоставеността, не бихме могли да сме особено големи оптимисти в очакванията си за бъдещи активни законодателни решения и политики в тази област.

Кратка справка показва, че основните политически решения за преодоляване на неравнопоставеността на мъжете и жените у нас са взети в периода на кандидатстване на страната ни за членство в ЕС с цел хармонизиране на националното законодателство с правото на Европейските общности:

- Антидискриминационни разпоредби във връзка с пола в Закона за насърчаване на заетостта – 2001 г.;
- Закон за защита от дискриминация – 2003 г.;
- Закон за борба с трафика на хора – 2003 г.;
- Закон за Омбудсмана – 2003 г.;
- Закон за защита от домашно насилие – 2005 г.

През 2005 г. е поставено и началото на годишното планиране на мерките за постигане на равнопоставеност на жените и мъжете.

Темата за равнопоставеността на жените и мъжете не е обект на мониторинг от страна на ЕС и веднага след приемането ни като

страна-членка активните действия от страна на законодателната власт, насочени към преодоляване на неравнопоставеността, силно забавят темпото си. През 2016 г. бе приет дългоочаквания от гражданското общество Закон за равнопоставеност на жените и мъжете. Законодателните инициативи за приемане на Закон за равнопоставеност на жените и мъжете стартираха през 2006 г. и в рамките на едно десетилетие бяха подготвени няколко варианта на проектозаконови. Трябва да отбележим, че всеки следващ вариант гарантираше все по-слабо постигането на реална равнопоставеност. В крайна сметка, приети са през 2016 г. Закон всъщност регламентира институционалния механизъм за равнопоставеност на жените и мъжете, но не съдържа разпоредби от материалноправен характер, които да регламентират реална равнопоставеност чрез въвеждането на общозадължителни правила за поведение, санкции при тяхното нарушаване и неизпълнение, както и ред за упражняване на контрола и налагането на санкциите. Законът не предлага насърчителни мерки в критични области на идентифицирана неравнопоставеност. А България е страна по редица международни договори, които я обвързват с такива норми и правила, които все още не са намерили отражение в националното ни законодателство.

На фона на тази картина все по-често чуваме активно сексистко говорене в публичното пространство, включително и от най-високата трибуна на държавата. В парламентарни дебати се чуват реплики като „жените, аз ги предпочитам за друго“, каза един депутат по повод избора на жена за Омбудсман. /Между другото, би трябвало да използваме друга дума, като например Ombudsperson, както е в Норвегия.../. В друг един парламентарен дебат вицепремиер и министър на вътрешните работи си позволява да намеси „**дъщерите**“ на опонента и не е нужно експлицитно да подчертаваме циничния привкус на изказването, което е на първо място непри-

тоен прием. Когато публичните фигури създават такива модели, никой не се учудва, ако в интернет форумите прочете предложения жените и дъщерите на гласувалите с „НЕ“ на референдума тази година да станат проститутки. А и вероятно заради това репликата „Защо не се напънем и не поставим една жена за президент“ породила по-скоро усмивка и умиление, отколкото възмущение, което би била доста по-естествена реакция, ако не бяхме „обрасли“ с предразсъдъци, стереотипи, модели на поведение. Защото жените не са функции на мъжа, дори и той да е министър-председател, те не са само дъщери и съпруги – преди всичко те са самостоятелни личности, независими и равноправни на мъжа човешки същества, които никой няма право да инструментализира. Както и мъжът не е само нечий син, баща и съпруг.

България е лош пример в Европа по отношение на разликите в заплащането. Според статистика на Евростат у нас жените са получавали с 13.5% по-малко от мъжете, като точно с толкова по-малко са получавали и през 2008 г. Но понеже през 2010 г. са получавали с 15.7% по-малко от мъжете се отчита като „напредък“?! През 2014 г. разликата в заплащането се повишава и българските жени получават с 14.2% по-малко, отколкото българските мъже. Тази устойчива тенденция лесно се скрива зад факта, че като цяло България не се отличава кой знае колко от общото ниво на дискриминация в заплащането в останалите държави на ЕС, където средната разлика в заплащането е 16.7%.

Причините за разликата в заплащането са няколко:

- на управленски позиции са предимно мъже. И в рамките на всеки сектор мъжете са по-често на по-високите позиции, отколкото жените и съответно по-добре платени. Едва 4% са жените изпълнителни директори в ЕС;
- жените полагат много повече неплатен труд, например в домакинството и грижа за деца или роднини, в сравнение с мъжете. Работещите мъже прекарват средно 9 часа на седмица за неплатени грижи и домашни дейности, докато работещите жени прекарват 26 часа или средно по 4 часа всеки ден. И това се отразява на пазара на труда – всяка трета жена в Европа работи на непълно работно време, докато едва всеки десети мъж е на непълно работен ден;
- жените по-често прекъсват кариерата си и напускат пазара на труда за определен период от време, отколкото мъжете. Тези прекъсвания влияят върху бъдещите приходи и пенсии;
- Сегрегация в образованието и на пазара на труда – в някои сектори и професии жените са по-силно представени и обичайно това са секторите с по-ниско заплащане.

Тези факти заслужават цялото внимание на един премиер, както и на всеки, който е част от политическия елит на страната ни. Те изискват проблематизиране, оценка, визия за справяне с това, което е породило проблема, а не задълбочаване на проблема, каквото всъщност представлява инициативата за „слагане“ на жена [за] президент, откровено лансирана като инструмент за печелене на външно одобрение, вместо като част от осмислена политика, предприета в името на решаването на проблема. Доказателство за липсата на осмислена политика бе реакцията на вицепремиерката Румяна Бъчварова, която уточни: *„Какво очаквате премиерът да каже на форум на жена на ГЕРБ? Това е най-любезното нещо, което може да каже на присъстващите там. Моят съвет е: не се задълбочавайте по тази тема.“* Очевидно съветът на Бъчварова е последван не само от нейната партия, но и от всички останали политически сили, тъй като никоя от тях дори не се възмути, камо ли

да предприеме някакви мерки за „задълбочаване“ по тази тема...

За съжаление климатът на безкултурие в отношенията в обществото е не само създаден, той е подхранван ежедневно и именно заради това, както в парламента, така и в публичното пространство, липсва дебат за ролята на жените в обществения живот, за прилагането на активни мерки и законодателни инициативи за преодоляване на разликата в заплащането, липсва дебат за гарантиране на равнопоставено участие на жените в политиката /настоящото 44-то НС има под 30% народни представителки/, липсва дебат за необходимостта от много по-активни мерки от страна на държавата за превенция и защита на жените от насилие /всяка четвърта жена у нас е жертва на насилие, а България е сред страните в ЕС, която все още не е ратифицирала най-значителния международен договор, посветен на това сериозно нарушение на правата на човека – Конвенцията на СЕ за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие, известна като Истанбулската конвенция/.

На фона на тази реалност, все по-често набират аудитория ксенофобско и расистко говорене в публичното пространство създава условия за все по-флагрантен сексизъм. Темата за бежанците, темата за малцинствата, темата за различните подхранва активно идеята за все по-силно изтласкване на темата за човешките права и за равнопоставеността между жените и мъжете. В наскоро преминалия предизборен период никой не се осмели да издигне платформа, в която е преплетено равноправието на жените и тяхното насърчаване. Но затова пък, темата за бежанците, темата за нашата национална сигурност бе употребена активно от почти всички политически партии и групировки. Политическото заиграване с гласоподавателя, създаването на нагласи срещу различията, внушаването на страх от непознатото е опасно за развитието на една нация. То рефлектира върху преодоля-

ването на патриархалните стереотипи, които са силни и вплетени в живота ни ежедневно. Тези патриархални стереотипи, които на пръв поглед създават сигурност в нашето ежедневие, просто защото са познати, всъщност създават благоприятна среда за оневиняване на изнасилванията, /ами тя защо е тръгнала с тази къса пола?/, за приемане на домашното насилие като естествено и нормално /кой всъщност е главата на семейството?/, насилието на работното място, на улицата, в интернет пространството, в училище....

В рамките на настоящото изследване се опитаме да установим нагласите по отношение на т.нар. „стъклен таван“. Терминът е въведен през 1986 г. от Уолстрийт джърнъл и се свързва с невидимите бариери, основани на предразсъдъци, които възпрепятстват кариерното развитие на жените, дори и в сектори, където те са мнозинство.

Темата за стъкления таван у нас не се обсъжда. Един от най-силните лостове за промяна на стереотипите е въвеждането на квоти за жени на всички управленски нива. Квотите са спорен въпрос не само в България. Любопитен факт е, че до 1985 г. само четири държави са приели квотен принцип в изборителните системи. Днес квотният принцип е въведен в над 88 държави в света. Сред тях са Финландия, Норвегия, Франция, Германия, Словения, Испания, Македония, Швеция и т.н. Целта на квотите е да гарантира представителството на жените в правителството по бърз начин, вместо да се чака постепенно развитие. Обичайно се възприемат три вида квоти – запазени квоти, които регулират броя на жените, които са действително избрани; кандидатски квоти, определени със закон, които определят броя на жените, които да бъдат номинирани за кандидати; доброволни квоти на политическите партии. Естествено, най-добър ефект имат квотите, гарантирани със закон, обикновено от Конституцията или в изборителния закон.

Изследването на Агенция Афис сочи, че отношението на изследваната политическа група към квотите за жени е негативно. Участниците в изследването са на мнение, че квотният принцип би омаловажил възможностите на жените. И тук трябва да се отбележи, че това мнение е много по-ясно изразено от жените, отколкото от мъжете. Според жените, представителки на политическите партии, квотите са ненужни. Според тях, въвеждането на специални квоти за участието на жените в политиката би поставило жените в позиция на „неравнопоставени“. Явно стъкленият таван е наистина стъклен – едновременно невидим, но изграден от дебело стъкло, което трудно би могло да се пропука, ако липсва сериозно и активно публично говорене. Невидимите бариери съществуват и липсата на познание, липсата на чувствителност по темата, няма да ги изкорени, а точно обратното, ще създава и създава условия за още по-невидими, но непреодолими бариери пред участието на жените в процесите на вземане на решения, в т.ч. и политически.

Изследването сочи, че са разпространени аргументите за вземане предвид на „природни“ или „иманентно присъщи“ особености на двата пола.

„Консервативната“ нагласа също влияе, редом с по-десните възгледи на активистите, които по принцип се отнасят със съмнение към всяка намеса на държавата в обществото.

Жените и мъжете трябва да имат едни и същи възможности за заемане на лидерски позиции. Този принцип е ясно определен през 2010 г. в стратегия на Европейската комисия за равенството между жените и мъжете. През 2011 г. Еврокомисарят по правосъдието Вивиан Рединг предложи законодателство, чиято цел бе до 2020 г. жени да заемат 40% от висшите ръководни постове в най-големите европейски предприятия. Определяни от някои като „необходимото зло“ квотите повдиг-

наха редица въпроси – за това, че жените продължават да получават по-малки заплати от мъжете за една и съща работа, че не им се позволява да се развиват, заради „опасността“ да станат майки. В същото време обаче се дискутираше и въпроса за това не трябва ли жените сами да се преборят за високия пост и не се ли създават прецеденти като дискриминация към мъжете, които ще бъдат изместени от жените с квота.

През 2013 г. Европарламентът прие на първо четене предложението на Вивиан Рединг, но през декември 2014 г. Съветът на ЕС отхвърли директивата с аргумента, че това е въпрос, който трябва да се решава на национално ниво. Наред с доста големи държави като Германия, тогава на това мнение бе и България. Очевидно днес позицията на България продължава да е същата. Междувременно, нека припомним, че сред Заключителните препоръки на Комитета за премахване на дискриминацията срещу жените към ООН спрямо България от 2012 г. е предприемането на временни специални мерки за постигане на фактическо равенство между жените и мъжете, включително по отношение на участието на жените в обществения и политически живот, както и всички компетентни органи да бъдат запознати с концепцията за временните специални мерки като стратегия, необходима за ускоряването на процеса на пълноценно равенство между жените и мъжете във всички сфери, засегнати в Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация спрямо жените.

Жените на различни възрасти и от различни националности все по-често изказват мнение, че моментът е критичен по отношение на това да не загубим вече постигнати права. Изборът на Доналд Тръмп, но и държави като Турция дават важен урок, защото каквото се случва там, може да се случи и в Европа. Бъдещето не е непременно по-развито от настоящето и историята сочи, че понякога можем да се вър-

нем назад. Историята също така сочи, че когато държавните политики са авторитарни и популистки, жените губят повече права и свободи отколкото мъжете.

В отговор на сексистките, антифеминистките и анти-женските политики и инициативи сме длъжни да подкрепим човешките права. Длъжни сме да подкрепим правото на всяка жена да развие своя потенциал и да бъде свободна от насилие. На второ място, трябва да познаваме по-добре крайнодесните групи. По-доброто познаване на инициативите на тези групи допринася за противопоставяне на техните инициативи, и противодействия на страха, който понякога те пораждат.

3. Проблемът домашно насилие

Проблемът домашно насилие като резултат от неравнопоставените отношения на власт и подчинение.

Домашното насилие е една от най-сериозните форми на насилие срещу жените. То не е ограничено по отношение на специфична култура, регион или страна, нито по отношение на определена група жени в едно общество. Формите на насилие зависят основно от икономическия статус, раса, етнос, клас, възраст, сексуална ориентация, увреждане, националност, религия и култура на жертвите на насилие.

„Насилието срещу жени е проява на исторически сложилите се неравнопоставени отношения на власт и подчинение между мъжете и жените, които са довели до властване над и дискриминация на жените от мъжете и които пречат на пълноценното развитие на жените.“¹

От началото на 70-те години на 20 век, мъжкото превъзходство започва да се възприе-

ма като базирано на комплекс от социални, икономически, политически и идеологически институции и практики, възприемани повече или по-малко, от обществото като „нормални“. По този начин подчинената позиция на жените започва да се отчита като резултат от: поведението и структурата на обществото и не толкова от биологичните признаци различаващи двата пола; доминиращата позиция на мъжете в институциите и социалните структури и не толкова особеностите на конкретния, отделния мъж; структурната дискриминация по отношение на жените и не толкова физиологическите разлики между двата пола; разграничението между схващанията на различните култури по отношение на „мъжественост“ и „женственост“ и конкретното съдържание и очакване за определено поведение, което се наслаждава в тях. В резултат, мъжът като цяло започва да се възприема като „субект“ и „действащ агент“, а жената – като „обект“. Поради тези причини, следва да се подчертае важноста на институционализираното превъзходство на мъжете „като основен фактор за продължаването на полово базираното насилие, който е доминиращ над допълнителни фактори като биологическите, физиологически, психологически и социологически характеристики на отделния мъж или специфичния контекст на отделната връзка между мъж и жена.“²

*Всеобщата Декларация на ООН за защита правата на човека*³ **признава достойнството, присъщо на всички членове на човешкия род, на техните равни и неотменими права.** Държавите-членки се задължават да постигнат в сътрудничество с ООН всеобщо уважение и зачитане на правата на човека и неговите основни свободи. Според чл. 1, всички хора

1. Из Пекинската платформа за действие от Четвъртата световна конференция по проблемите на жените -1995, пар. 118: [www.un.org/](http://www.un.org/www.ohchr.org)
www.ohchr.org

2. Луис Силвестър „Еволюционните корени на мъжкото насилие над жените“, 1999, стр. 63 (Silverstein, Louise B., „The Evolutionary Origins of Male Violence Against Women“ in Michele Harway and James M. O’Neil (eds.), *What causes men’s violence against women* (Sage Publications, 1999), p. 63.)

3. Приета на 10.12.1948 год. - през 2008 година по цял свят се отбелязва нейната 60 - годишнина. За България, Декларацията е издадена в сборник от международни документи през 1992 год.: http://www.mfa.bg/bg/index.php?option=com_content&task=view&id=16792&Itemid=543

се раждат свободни и равни по достойнство и права, а чл. 2 сочи, че **всеки човек има право на всички права и свободи**, провъзгласени в Декларацията, **без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.** (чл. 1, 2, 3, 5, 7 и 12)

Според Декларацията и Програмата за действие на Световната Конференция по правата на човека, проведена във Виена през 1993 година, **насилието, базирано на пола е несъвместимо с човешкото достойнство и ценност на човека и следва да бъде елиминирано.**⁴ (чл. 18; чл. 38)

Декларацията за елиминиране на всички форми на насилие срещу жените⁵, която изброява формите на насилие срещу жените, **дефинира домашното насилие** като една от основните му форми, включваща **физическо, сексуално и психологическо насилие.** Домашното насилие включва, но не е лимитирано до физическа и ментална агресия, емоционален и психологически тормоз, сексуално насилие, изнасилване в брака. **Всеки акт на използване на сила, заплаха, тормоз, унижение и сриване на човешката личност, ООН възприема като акт на домашно насилие.** (чл. 1 и 2)

Комитетът за елиминиране на всички форми на дискриминация по отношение на жените, извършващ мониторинг на изпълнението и прилагането в практиката на държавите-членки на Конвенцията за елиминиране на всички форми на дискриминация по отношение на жените⁶, третира **домашното насилие като нарушение на правата на човека.** То представля-

ва **дискриминация по отношение на жените и нарушава правото им на живот, на лична свобода и сигурност, правото им на личен и семеен живот** (чл. 1, 2, 5 и 16). Комитетът посочва изрично, в своята *Генерална препоръка №19/1992*⁷, че **насилието, базирано на пола означава насилие, което е насочено срещу жените, както и формите на насилие, които засягат предимно жените.** Според данните на ООН домашното насилие е форма на насилие, която засяга предимно жени и деца.⁸

Комитетът по правата на човека, извършващ мониторинг на приложението на Пакта за граждански и политически права (чл. 2, 3, 6, 7, 9, 17 и 26), разпознава **домашното насилие като нарушение на човешките права, засягащо предимно жените – накърняващо правото им на живот, на лична свобода и сигурност, на полова равнопоставеност и недискриминация, на свобода на придвижване и избор на местоживеене.** Според Комитета за правата на човека **домашното насилие представлява нарушение на чл. 7** от Пакта, а именно – **правото всяко лице да бъде свободно от мъчение, унижително и нечовешко отношение и/или наказание.**⁹

В този смисъл са се произнесли и Комитетът на ООН, извършващ мониторинг на приложението на *Международен Пакт за Икономически, Социални и Културни Права – Генерална препоръка №16* (11.08.2005 год.), както и Комитетът на ООН, извършващ мониторинг на приложението на *Конвенция за Елиминиране на Расовата Дискриминация – Генерална препоръка №25* (20.03.2000 год.).

4. Световната Конференция по правата на човека, проведена във Виена през 1993 година приема Декларация за елиминиране на всички форми на насилие срещу жените, както и Програма за действие: Генералната Асамблея на ООН, Резолюция No48/104, 20 December, 1993: <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/e4devw.htm>.

5. Декларацията е приета от Генералната Асамблея на ООН с Резолюция No48/104 на 20 December, 1993: <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/e4devw.htm>.

6. Приета и открита за подписване, ратификация и присъединяване с резолюция 34/180 на ОС на ООН от 18.12.1979 г. Издадена в Сборник от международни документи, 1992 г.

7. Параграф 6 и 7. Моля да се вземат предвид още Генерална препоръка №12 и №24: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>.

8. Доклад на Генералния Секретар на ООН, наречен In-depth Study on all forms of Violence Against Women, (06/07/2006): www.un.org.

9. Генерална препоръка No 28 (Равнопоставеност на правата на мъжете и жените, чл. 3): Equality of rights between men and women (article 3): 29.03.2000 - <http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm>.

Чл. 19 от Конвенцията за защита правата на детето¹⁰ дефинира формите на насилие срещу децата и посочва изрично насилието в семейството и семейната среда. Практиката на ООН сочи, че в днешни дни се възприема разбирането, че **домашното насилие срещу жените засяга и децата в три специфични посоки:**

1. Много по-вероятно е децата да се превръщат в жертви на домашно насилие когато такова се извършва първоначално само срещу майките им, а майките преживяващи домашно насилие разполагат с много ограничени възможности да защитят децата си; 2. Дете, което става свидетел на домашно насилие срещу майката /директно или косвено/ е обикновено емоционално обременено и травмирано; 3. Около 63 % от момчетата, които са били свидетели на домашно насилие срещу майките си, се превръщат в насилници в своя зрял живот, а около 56 % от момичетата, попаднали в подобна ситуация, се превръщат в жертви на насилие.¹¹

Както Комисията по правата на човека към ООН¹² посочва в свой доклад от 2003 година по отношение човешките права на жените, от 48 изследвания, проведени по света, в 20-70 % от случаите жените, жертви на домашно насилие, не са споделяли с никой от близките си на какво са подложени в домовете си; в 10-69 % от случаите жените споделят, че са били удряни и/или бити от своите интимни партньори; в 40-70 % от случаите, в които жени са починали поради извършено върху тях насилие, то те са били убити от партньорите си/съпрузите си в резултат на връзка, в която е осъществявано домашно насилие.

10. Приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г., ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г., ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г. В сила от 03.07.1991 г. Издадена в Сборник от международни документи, 1992 г.

11. Доклад на Генералния Секретар на ООН, наречен Дълбочинно изследване на всички форми на насилие по отношение на жените (In-depth Study on all forms of Violence Against Women, (06/07/2006): <http://www.un.org>.

12. Понастоящем функцията на Комисията се изпълнява от Съвета по правата на човека - <http://www.ohchr.org>. CHRights, Integration of the human rights of women and the gender perspective: Violence against women, 59th session (06/01/2003), p. 9-19: [http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/d90c9e2835619e79c1256ce00058c145/\\$FILE/G0310100](http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/d90c9e2835619e79c1256ce00058c145/$FILE/G0310100).

Според Доклад на Генералния Секретар на ООН, приет на 06.07.2006 година¹³, насилието срещу жените съществува във всяка страна по света и поради своята многолика и трудно уловима природа, която поставя на изпитание всяка съдебна система когато се стигне до неговото доказване, представлява най-сериозното препятствие пред достигането на равнопоставеност между половете. Докладът сочи експлицитно, че **насилието срещу жените е неприемливо и недопустимо независимо дали се осъществява от държавата, от нейни органи, или от индивидуални лица, независимо дали се извършва в публичната или в личната сфера – както в мирно време, така и по време на конфликт.**

Според Специалния докладчик за насилието срещу жените¹⁴, неговите причини и последици, домашното насилие по отношение на жените представлява **полово базирано насилие и форма на дискриминация срещу тях**. Държавите са задължени, според изискванията на международното обичайно право, да реагират адекватно в такива случаи и да защитават жертвите на подобно насилие.¹⁵

Резолюция на Генералната Асамблея на ООН от 27.03.2008 год. за елиминиране на насилието по отношение на жените¹⁶, приканва държавите-членки да премахнат всички форми на насилие по отношение на жените, с фокус върху насилието осъществено в семейството, заявявайки, че е налице **нужда държавите да криминализират всички форми на насилие по отношение на жените, да гарантират достъп до ефективен и справедлив съд на всички жертви, достъп до ефективна**

13. Доклад на Генералния Секретар на ООН, наречен In-depth Study on all forms of Violence Against Women, (06/07/2006), стр. 9: <http://www.un.org>.

14. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/special/themes.htm>

15. Виж www.ohchr.org: E/CN.4/2006/61 и A/HRC/7/3, 15 January 2008

16. General Assembly Resolution on Elimination of Violence against women: A/HRC/7/L.22/Rev. 1 of 27 March 2008

защита и помощ, включително медицинска, психологическа, както и безплатно правно консултиране.

Поради спецификата на домашното насилие горепосочените органи на ООН, а също и останалите комитети, извършващи мониторинг на деветте основни конвенции за защита правата на човека приети от ООН, както и органите на Съвета на Европа, препоръчват и изискват държавите-членки **да криминализират домашното насилие, да приемат форми на наказание, адекватни на извършеното във всеки отделен случай нарушение на човешките права на жените, да инициират приемането на заповеди за защита, да осигурят свободата и защитата на жертвите, да организират тренинг и джендър-чувствително обучение на органите на полицията, прокуратурата, съда и адвокатурата, както и да способстват за промяна на нагласите в гражданското общество, които да доведат до осъзнаване опасността, породена от насилието и че то е недопустимо във всяка една ситуация, независимо от така нареченото „предизвикване“ от страна на жертвата. Според практиката на ООН и на Съда по правата на човека в Страсбург, термин „предизвикано насилие“ не съществува и е недопустим. Никоя форма на насилие по отношение на жените не може да бъде оправдана по подобен начин.**

Домашното насилие в България

Видно от резултатите от изследването, макар че според 84% от респондентите жените следва винаги да бъдат защитени от закона срещу извършвано спрямо тях насилие, 27% оправдават насилието в семейството/двойката като констатираат, че „провокацията“ може да бъде повод за оправдание на насилника, а 5% смятат, че с поведението си някои жени „заслужават“ извършването на домашно насилие спрямо тях.

Съвсем доскоро насилието срещу жените в България не се възприемаше като сериозен обществен проблем, който заслужава специално правно регулиране. Фактът, че не се познаваше неговото разпространение и се подценяваше значението му се дължи на ред причини. Разбирането, наследено от предишния комунистически режим, че равноправието на двата пола е постигнато в България, е със сигурност една от причините за това. Това се съчетава с лицемерието на обществото, съпътстващо такъв неудобен проблем като насилието срещу жени. Дълбоко вкоренените патриархални стереотипи, които характеризират Балканския и Средиземноморския регион представляват допълнителен фактор. Освен това, продължаващото разделение между публична и частна сфера поставя жените и претърпяното от тях насилие в частната обществена сфера. Насилието срещу жени е форма на дискриминация спрямо тях, която е най-тясно свързана с културните стереотипи. Насилието е сред най-силно изразените прояви на джендър стереотипите и в същото време представлява оръжието, чрез което да се поддържат отредените роли на мъжете и жените в обществото. Правото е само отражение на отношенията в обществото. Ето защо, домашното насилие в България, като скрито явление, дълго време не беше правно регулирано и настоящото му обличане в законова форма не е от такъв характер, който да доведе до реални промени в живота на засегнатите.

Формите на насилие срещу жените, което е осъществявано в домовете им, като тормоз, заплаха с лишаване от живота им, побой, изнасилване и убийство, биват дефинирани като сериозни престъпления от законодателството на почти всички държави по света. Когато тези форми на насилие се извършат срещу жена от партньора/съпруга ѝ обаче, те или не се третираат като престъпления, или се наказват необосновано леко, или се възприемат като

нещо нормално. В същото време, не се отчита тежестта на фактора насилие извършено от човек с когото живееш, когото обичаш, някой, на когото държиш и в когото имаш доверие.

Веднъж попаднала в порочния кръг на насилието една жена много трудно може да излезе от него. Тя бива ограничавана в контактите си с близки и приятели, поставяна в икономическа и финансова зависимост, независимо от това какви средства ѝ се предоставят за поддръжка на дома и за отглеждане на децата – тези средства са винаги проследявани и проверявани дали са изчерпани по предназначение, в противен случай следва наказание – обикновено физическо такова, тъй като основната движеща сила на домашния насилник е желанието му за сила, власт и контрол, за надмощие, и по възможност за притежание.

Един от най-честите методи за манипулиране на жертвата е заплахата, че ще ѝ бъдат отнети децата – особено в случаи на финансово осигурен домашен насилник. Останалите средства, задържащи една жена от прекратяване на насилствена връзка са: нейната финансова зависимост – жена без средства и без възможност за преквалификация, останала с едно или две деца за отглеждане, на определена възраст, не може да се реализира на пазара на труда и да им осигури прехрана и перспективи за добро бъдеще; липса на информация и правни познания какви права за защита са ѝ осигурени законодателно от държавата; страх от институциите поради внушението на насилника, че никой няма да ѝ обърне внимание тъй като подобни отношения са лични и ако полицията и другите органи могат да си спестят изпълнение на задълженията си – то те ще го сторят, а също и заплахи, че насилникът може да „купи“ когото си пожелае в съдебната система; липса на подкрепа от страна на близки и роднини, поради това, че е била изолирана от тях и те не ѝ вярват, тъй като не е споделяла какво ѝ се случва вкъщи; липса на свидетели, които да докажат извършеното между четири

стени насилие; липсата на доказателства, тъй като жените обикновено не се обръщат към медицински специалисти при всеки акт на насилие, а само когато то придобие сериозни форми, и други.

Неефективната закрила и помощ на пострадалите от домашно насилие нарушава основните човешки права, гарантирани както в българското, така и в международното законодателство. Жертвите на домашно насилие често стават обект на ре-виктимизация и разнопосочни интервенции от страна на различни институции. Не са изключение случаите, в които липсата на навременна интервенция и координиран подход води до тежък рецидив на насилието, което от своя страна поставя жертвите във висок риск за здравето и живота.

Проблемът с тежестта на доказване по ЗЗДН: чл. 13, ал. 3, вр. с ал. 2, т. 3 и чл. 9, ал. 3 от Закона за защита от домашно насилие.

В съдебните процеси, водени и развиващи се по правилата на специалния ЗЗДН, ползващ се с приоритет пред общия ГПК¹⁷, **тежестта на доказване следва да лежи върху ответната страна** – така както изискват нормите на европейското и международно право, касаещи **домашното насилие, което представлява форма на полово базирано насилие и дискриминация по отношение на жените и нарушава техните човешки права.**

Приемайки, че в ЗЗДН съществува неяснота по отношение разпределението на доказателствената тежест, което води до нестабилна и противоречива съдебна практика (в нарушение на чл. 13 от ЕКПЧ), следва да се има предвид **чл. 5, ал. 4 от Конституцията**, според който международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила, са част от вътрешното право

17. Lex specialis derogat legi generali.

на страната и имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат. Тоест, съдът следва да приложи нормите на ЕКПЧ, КЕВФДОЖ, ПГПП и Директивите на Европейския съюз и **да приеме, че не страната-молител следва да докаже осъществяването на твърдяно домашно насилие, а страната-ответник следва да докаже, че не е извършила такова.**

В допълнение, следва да се отбележи, че нормите на чл. 13, ал. 3, вр. с ал. 2, т. 3 от ЗЗДН, макар и не пряко, но указват разпределението на доказателствената тежест, която лежи върху ответника от момента, в който страната, която твърди, че е жертва на домашно насилие, представи декларацията по чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН, с която се приема, че се доказват факти, от които може да се направи извод, че е налице извършено домашно насилие. Ако ответната страна не докаже липсата на извършено домашно насилие в хода на процеса – съдът е задължен да издаде заповед за защита в полза на страната-молител, дори ако тя е представила единствено декларацията по чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН (чл. 13, ал. 3 от ЗЗДН).

Проблемът за актове на домашно насилие, които следва да бъдат взети предвид при водене на дела по ЗЗДН: чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН.

Противно на разбирането на множество български съдии, че единствено актът/актовете на домашно насилие, извършен/и в рамките на един месец преди образуване на производство по ЗЗДН следва да бъде/да бъдат предмет на разглеждане в тези производства, правилното схващането по този въпрос – подкрепено от европейското и международно право, което представлява част от националното ни право – е, че в процесите по ЗЗДН е необходимо съдът да изследва всички актове на домашно насилие, сочени от молителите, доколкото чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН дава единствено процесуалната/временната рамка, в която пострадалото лице да потърси защита

и не ограничава оплакването му до един акт или действие или опит за такива (чл. 2, ал. 1), а напротив, дава възможност на същото да представи на съда информацията относно преживяванията си, тъй като домашното насилие представлява процес, а не еднократен акт или действие, още повече когато иде реч за психическо и емоционално такова или за опит за извършване на домашно насилие.

В решението си по делото *Нахиде Олуз срещу Турция*, в което е направено възражение, че жалбоподателката може да се оплаче единствено по отношение на последния акт на насилие, осъществен върху майка ѝ, Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) заяви изрично, че *„Въпреки, че са налице интервали между отделните събития, Съдът отчита, че цялостното домашно насилие, на което са били подложени жалбоподателката и майка ѝ през един дълъг период от време не може да бъде разглеждано като индивидуални/отделни епизоди и поради това следва да бъде преценявано едновременно/заедно като верига от свързани събития.“*¹⁸

Подобни са решенията по делата *Олуз с. Турция*, *Контрова с. Словакия*, *Бранко Томашич и други с. Хърватска*, *Т.М. и С.М. с. Молдова*, *Б. с. Молдова*, *Мудрич с. Молдова*, *Еремия с. Молдова*, *Валиулиене с. Латвия*, *Е.С. и други с. Словакия*, *Е. и други с. Великобритания*, *Бевакуа и С. с. България*.

Домашното насилие е феномен, който със спецификата си и отражението си във всеки отделен случай, изисква особено внимание и адекватност от страна на съда, доколкото решението по всеки казус се отразява върху живота на конкретната жертва за в бъдеще. Домашното насилие е проявление на поведението, нрава и характера на извършителя

18. *Нахиде Олуз срещу Турция*, Параграф 111

му, то очевидно не може да бъде – особено в случаите на продължаващо с години домашно насилие – еднократен акт. Още повече когато се коментира неговата форма на психическо и емоционално такова.

Ако съдът счете, че не следва да вземе предвид и актовете на насилие, извършени преди едномесечния период по чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН, би се достигнало до провал на държавата да защити пострадалите от домашно насилие жени и деца тъй като не е задължително държавата да е нарушила правото им на равнопоставеност целенасочено – достатъчно е практиката по спазването на закона (ЗЗДН) да сочи на negliжиране на насилието по отношение на жените и децата; неговото подценяване; разпространение на стереотипни схващания по отношение на това какво представлява домашното насилие – личен проблем или нарушение на правата на жените, което като резултат, да води до нарушаване на правото на равнопоставена защита на жените пред закона.¹⁹

Конкретни препоръки за промяна в българското законодателство:

В Наказателния Кодекс:

- Криминализиране на домашното насилие;
- Криминализиране на леката и средна телесна повреда между съпрузи като престъпление от общ характер;
- Криминализиране на престъплението „изнасилване между съпрузи“ и лица във фактическо съпругеско съжителство;
- Криминализиране на преследването (дебненето) /stalking/;
- В чл. 296, ал. 1 от НК – Законодателно засилване на санкциите като тежест и видове при нарушение на заповедта за защита, вкл. при системност на нарушенията, задължително включване в програми за

превенция в тези случаи; засилване на защитата и контрола относно спазване на мерките за защита; работа по превенция на нарушаване на заповедите за защита.

В Закона за Защита от Домашно Насилие:

- В чл. 5, ал. 1, т. 1 от ЗЗДН да бъде изрично посочено, че тази мярка за защита е безсрочна;
- В чл. 5, ал. 3 от ЗЗДН да се посочи изрично, че при наличие на противоречие между постановени привременни мерки по реда на СК и ЗНЗ или ЗЗ, издадени по реда на ЗЗДН, следва да се прилагат актовете, издадени по реда на ЗЗДН – с оглед защита на най-добрия интерес на децата, които не следва да бъдат принуждавани да се срещат с родител, който е извършил домашно насилие по отношение на тях. Да се посочи изрично и че при две висящи дела – по реда на ЗЗДН и по реда на СК, един съдебен състав следва да решава и двете производства – с цел гарантиране на ефективното прилагане на законодателството в защита на най-добрия интерес на децата;
- Чл. 5, ал. 4 от ЗЗДН - Да се отмени задължителното налагане на глоба по реда на ЗЗДН поради възможността за изпадане в противоречие с Протокол 4 към ЕКПЧ;
- Чл. 6, ал. 3 – Да се изготви единна национална методика за работа по програмите по чл. 5, ал. 1, т. 5 и 6 от ЗЗДН, с цел осигуряване на ефективно и равнопоставено прилагане на закона в цялата страна;
- В чл. 9, ал. 3 от ЗЗДН да се посочи изрично, че Декларацията не трябва да съдържа текста по чл. 313 от НК;
- В чл. 9, ал. 4 от ЗЗДН – Съдът служебно да проверява за наличието на висящо производство по ЗЗДН с вече издадена ЗНЗ или ЗЗ – при образуване на производство по ЗЗДН.
- В чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН да се посочи изрично, че срокът за инициране на производство по ЗЗДН е 3-месечен от последния извършен акт на домашно насилие, като

19. Нахиде Олуз среку Турция, §§ 191-192

в хода на разглеждане на производството се вземат предвид всички основни актове на домашно насилие, а не само посоченият последен инцидент, тъй като домашното насилие представлява процес;

- Преместване на законови задължения за лекари и зъболекари при констатирано при преглед насилие над дете да уведомят Отдел „Закрила на детето“ към съответната ДСП, с преместване на санкции и носене на отговорност при неизпълнение на задължението им да защитават най-добрия интерес на детето;
- В чл. 13 да се посочи изрично, че тежестта на доказване в процесите по ЗЗДН следва да е обръната;
- В чл. 15 от ЗЗДН да се посочи срок за произнасяне на съда с решение и с мотиви към него, както и редът за неговото връчване;
- При издаване на ЗНЗ/ЗЗ съдът да изпраща акта си на компетентното РУП на МВР както по адрес на извършителя, така и по адрес на пострадалото лице, за да се осигури ефективно изпълнение на тези актове от страна на органите на МВР;
- Да бъде уточнено, че в случаите, в които съдът отказва издаването на ЗЗ, то актът му следва да бъде служебно изпращан на компетентните РУП на МВР, които следят за изпълнението на ЗНЗ;
- Да бъде по-ясно регламентирана в ЗЗДН отмяната на ЗНЗ/ЗЗ при прекратяване на производството, като се уточни, че съдът следва да изпрати служебно акта си на компетентните РУП на МВР, които следят за изпълнението на ЗНЗ/ЗЗ;
- В чл. 19 от ЗЗДН – да бъде изрично посочено, че ЗНЗ има действие до издаването на решение на съда, което да е влязло в законна сила;
- В преходните и заключителни разпоредби на ЗЗДН – да се изготвят подробни дефиниции на понятията „психическо насилие“, „емоционално насилие“, „ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права“;

- Да бъде изготвен и поддържан национален регистър за делата по ЗЗДН, който да бъде достъпен за всички граждани.

В Гражданско-Процесуалния Кодекс:

Да се разшири приложното поле на чл. 310 от ГПК, като се предвиди исковете по ЗЗДН да се разглеждат по реда на бързото производство.

4. Податливост и отхвърляне на враждебни стереотипи

Резултатите от проучването, направено от Агенция Афис, представят интересен феномен за това как определени стереотипи и нагласи се трансформират в публичното говорене и формирането на публичните политики, особено когато касаят определени уязвими групи. Тези групи често са обект на дискриминация, което се дължи на формираните полярни отношения спрямо тях в обществото. Именно тази полярност се използва популистки от определени политически формации или фактори, определящи общественото мнение, за увеличаване на публичната подкрепа на една или друга теза и формиране на дневен ред, който би послужил на определени цели, а често – би отвлякъл вниманието от други, актуални към момента, теми. В този смисъл е важно да се проследи къде стои темата за жените и дискриминационните нагласи спрямо жените от гледна точка на социалните дистанции спрямо различните групи.

Целта на анализа в тази част е и да проследи как резултатите от настоящето изследване се вписват в рамката, очертана вече от други подобни изследвания и кои са особеностите на нагласите в зависимост от целевите групи, сред които се провежда изследването.

Спрямо ромите, като цяло, в българското общество битуват множество негативни представи, въпреки че в политическия жаргон

на България често се използва *понятието „български етнически модел“ като синоним на толерантност към етническите малцинства в страната.* През последните години, със засилване на бежанската вълна, негативните стереотипи спрямо ромите слабо отстъпват място на тези, по отношение на бежанците. **Както посочва и проучването, проведено от Агенция Афис, най-силно е застъпено мнението, че бежанците като правило не могат да се интегрират в българското общество (76%).** Институт „Отворено общество“ – София и ГД „Експертни анализи“ периодично изследват развитието на стереотипите и социалните дистанции. Резултатите от последните проучвания ясно посочват, че не ромите, а новите малцинства (араби, вьетнамци и китайци) се оказват по-отхвърлени и в по-уязвима позиция от гледната точка на етническите стереотипи спрямо тях. Религиозната принадлежност и районът на живеене имат съществено значение за социалните дистанции.²⁰

Засилването на негативните нагласи е напълно естествено, имайки предвид, че през 2015 г. и 2016 г. в политиката и медиите проблемът със засиления приток на бежанци и мигранти беше представян главно като проблем пред националната сигурност, а основната публична инвестиция беше насочена към разполагане на повече полиция и изграждане на ограда по границата с Турция.²¹ Български Хелзинкски Комитет също

алармират, че „Словото на омраза към етнически, религиозни и сексуални малцинства, както и към бежанци и мигранти, продължи да е силно изразено в много медии, а отношението към маргинализираните групи като цяло бе стереотипно и отрицателно. Много медии продължиха да отразяват безкритично позициите на неонацистки организации. Наблюдавахме материали, подтикващи и призоваващи към насилие и саморазправа с хора, принадлежащи (или „заподозрени“ в принадлежност) към ЛГБТ общността“.²²

Поредичата ежегодни изследвания на Институт Отворено общество за езика на омразата и социалните дистанции през последните години показват, че през **2013 г.** респондентите най-често са съобщавали за реч на омразата срещу три обществени групи: **роми, турци и хомосексуалисти;** през **2014 г.** към тези групи **се прибавят мюсюлманите и чужденците,** а през **2016 г.** виждаме, че **мюсюлманите и чужденците са вече трайно установени като жертви на речта на омразата. Много по-назад остават жените²³, като дискриминацията спрямо тях е възприемана по-скоро като екзотика и не е търсено сериозно противопоставяне.**

Графиките по-долу проследяват как се развива речта на омразата по отношение на групите, които ни вълнуват пряко и според сегашното изследване: роми, мюсюлмани, хомосексуалисти, чужденци и жени.²⁴

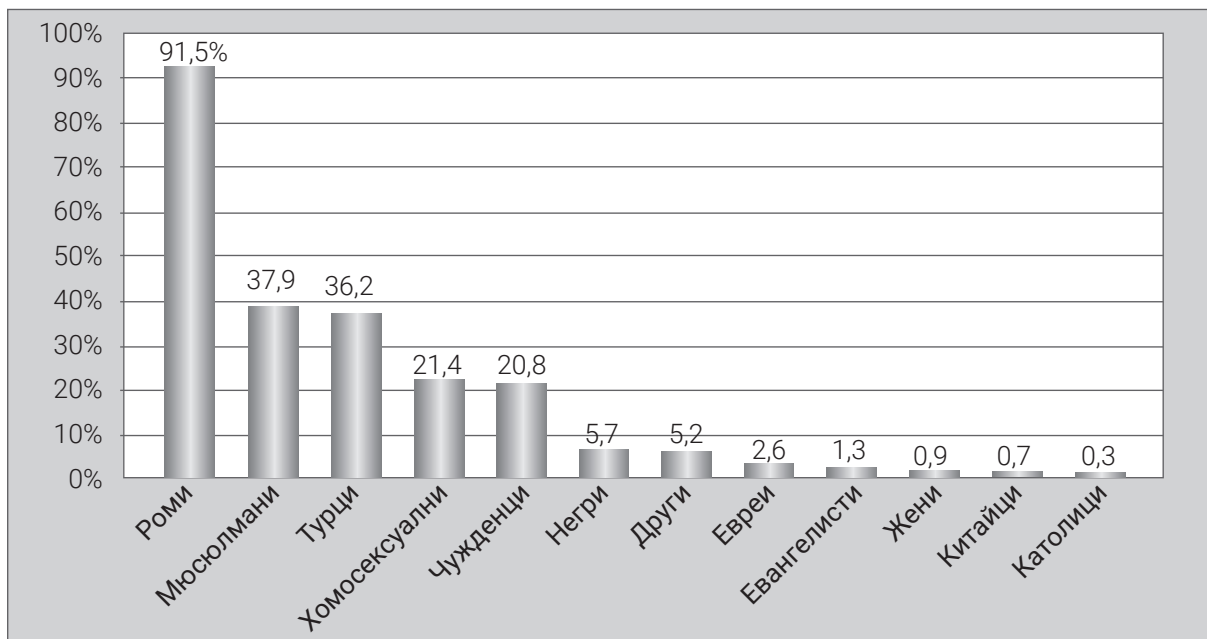
20. Пампоров, А. Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България. С. 17. Налична на http://ethnos.bg/data/file/Documents/Researches/July_2009_SocialDistancesReport.pdf

21. Иванова, Иванка. Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г. София: Институт „Отворено общество“, 2016, наличен на www.osf.bg

22. Български хелзинкски комитет, Правата на човека в България през 2015 г., с. 69 – 70. Наличен на (<http://www.bghelsinki.org/bg/publikacii/dokladi-na-bhk/godishni-dokladi-za-pravata-na-choveka/>).

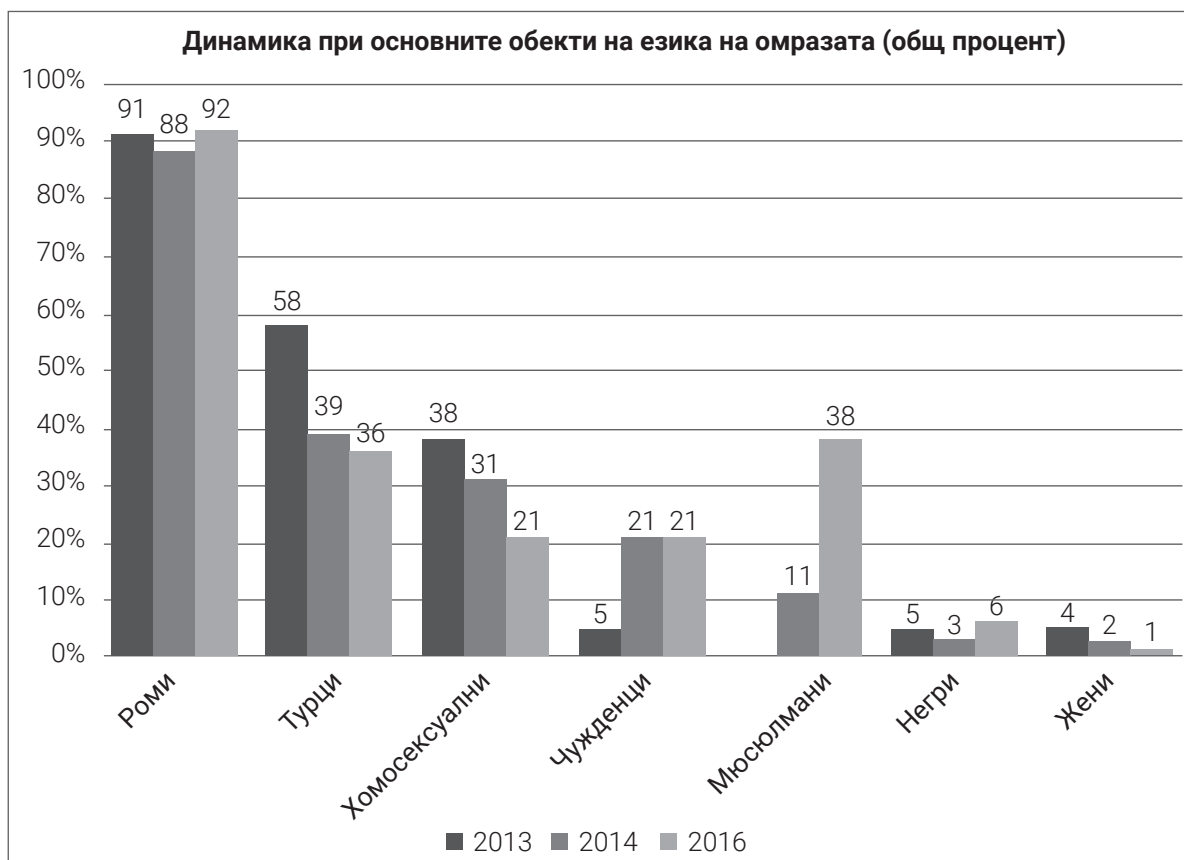
23. Иванова, Иванка. Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г. София: Институт „Отворено общество“, 2016, с. 12, наличен на www.osf.bg

24. Иванова, Иванка. Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г. София: Институт „Отворено общество“, 2016, с. 13, наличен на www.osf.bg

Въпрос: Ако "Да", срещу кого сте чували най-често изказвания, които изразяват неодобрение, омраза или агресия?

2016 г. Обекти на речта на омразата

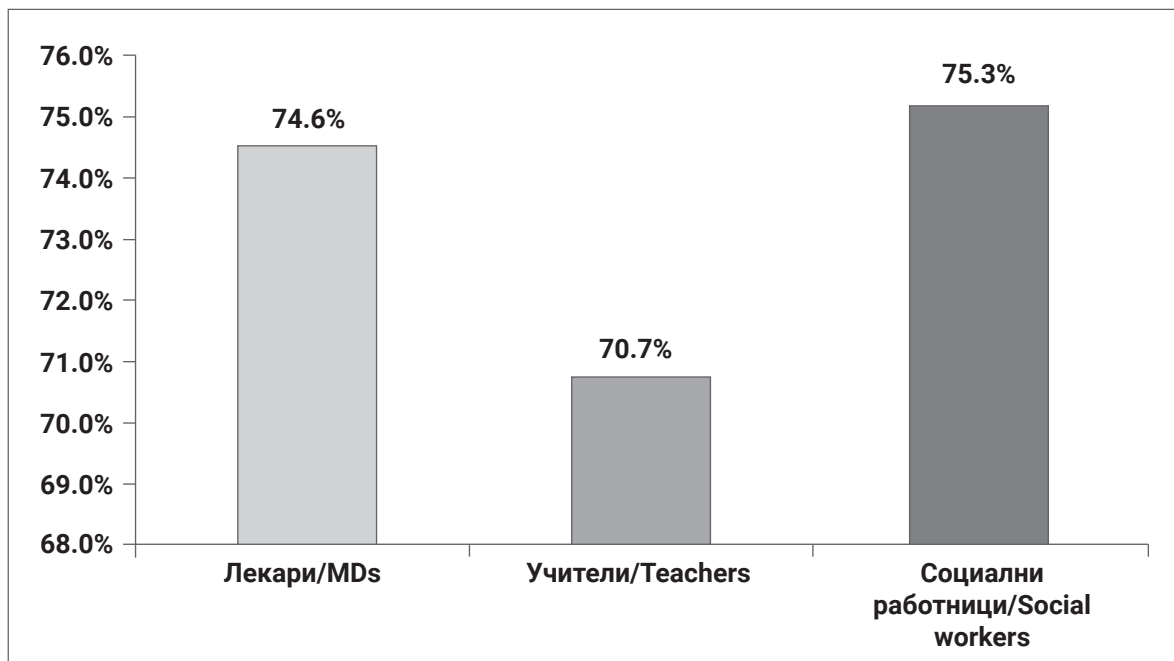
Както е видно и от изследването през годините, негативното говорене спрямо роми, малцинства, мюсюлмани, хора с различна сексуална ориентация рязко измества негативното говорене спрямо жените. Традиционно изказът за жените е стереотипен, представящ я в позицията на майка, любовница, жената на успелия/богатия мъж, много често е представена като жертва и много рядко като експерт в определена област, най-често в развлекателния бизнес. Напоследък обаче, както вече бе отбелязано, все по-често се чува изказ, който унижава достойнството на жената, сексистки реплики се разменят от трибуната на НС между политическите опоненти. Липсата на реакция от страна на медиите, а и на обществото като цяло, би могла да се интерпретира не само като липса на чувствителност по темата, а и като приемане и съгласие с този тип реплики.

Въпреки че ромите са групата, по отношение на която се наблюдават най-голям брой нега-

тивни стереотипи, голямата част от тях са слаби и несвързани помежду си, т.е. относително лесно могат да бъдат разрушени при адекватна политика.²⁵

Именно тук идва значимостта на *настоящото изследване*, проведено от Агенция Афис. **Интересна тенденция, която изследването показва, е все още високо ниво на негативните стереотипи – отговорът „Ромите по природа са мързеливи“ получава 56% одобрение.** Все пак този резултат е много по-нисък по отношение на резултатите, получени като отговор на същия въпрос при проучване, организирано от Център Амалипе и проведено от ГД „Експертни анализи“ през 2012 сред здравни, социални работници и учители.

Според проучването стереотипът „ромите са мързеливи и безотговорни“ се подчертава ясно от лекарите, учителите и социалните работници и се споделя от над 73 % средно от анкетираните.²⁶

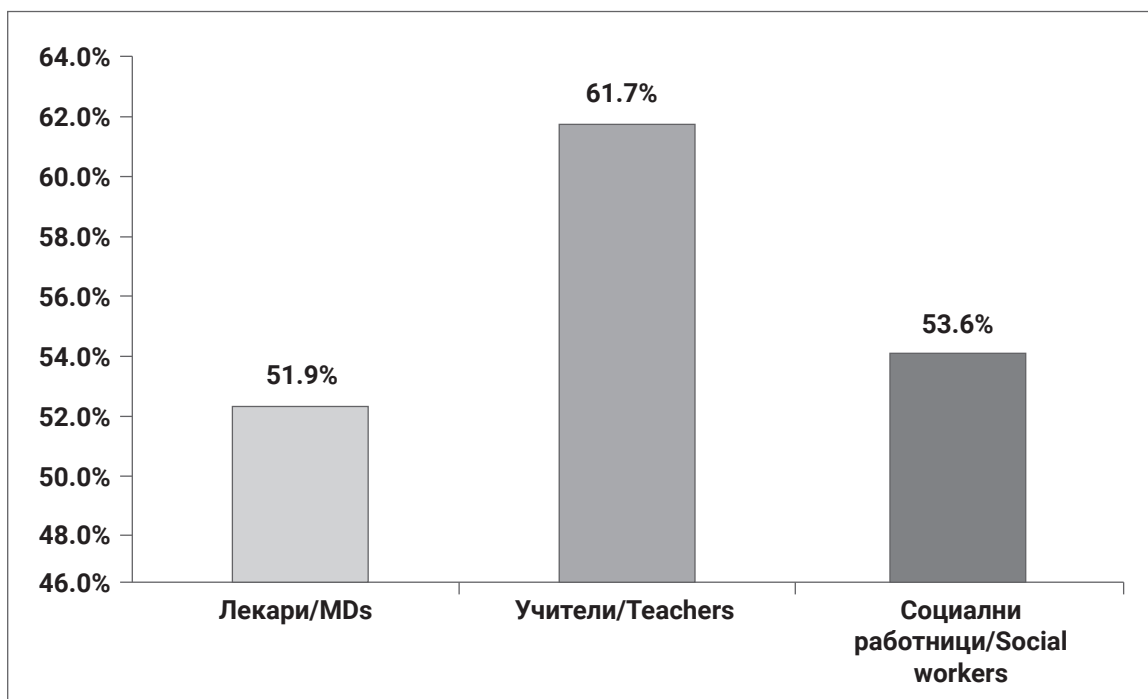

25. Пампоров, А. Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България. С. 110. Налична на http://ethnos.bg/data/file/Documents/Researches/July_2009_SocialDistancesReport.pdf

26. Колев, Деян и др. Отвъд анти-ромските стереотипи: светът не е само черно-бял. Астарт, Пловдив, 2013, 94-95.

Същото проучване ясно посочва и още един стереотип, а именно „ромите се ползват с привилегии“. Повече от половината от анкетираните във всяка от трите целеви групи са се съгласили с твърдението, че ромите се ползват с привилегии в сравнение с българите и турците. Учителите са групата, където малко под 2/3 от интервюираните лица

считат ромите за привилегировани. Малко по-позитивни в нагласите си са лекари и социални работници. А положителните действия и шансът някои окуражаващи политически мерки да срещнат разбирането на мнозинството зависят именно от разбирането за това кой е привилегирован и кой е лишен заради държавната политика.²⁷

Според проучването на Агенция Афис въпрос, който насочва към същите нагласи, е въпросът „Ако трябва да опишем политиката на България през последните 10 години, тя насърчаваше или ограничаваше следните видове поведение: Ромите да разчитат само на социални помощи“. 67.4% смятат, че през последните 10 години, държавата е предприемала мерки, които насърчават тази политика, т.е. ромите са били привилегировани в това отношение. Както става ясно обаче и от фокус групите в последствие, митологемата за социалните помощи и ромите се ползва с популярност по-скоро сред широката общественост, отколкото сред политици, НПО и тези, които определят общественото мнение и които са много по-наясно с механизмите на функциониране на социалните помощи. **Познанието за реалната ситуация обаче не пречи темата да се**

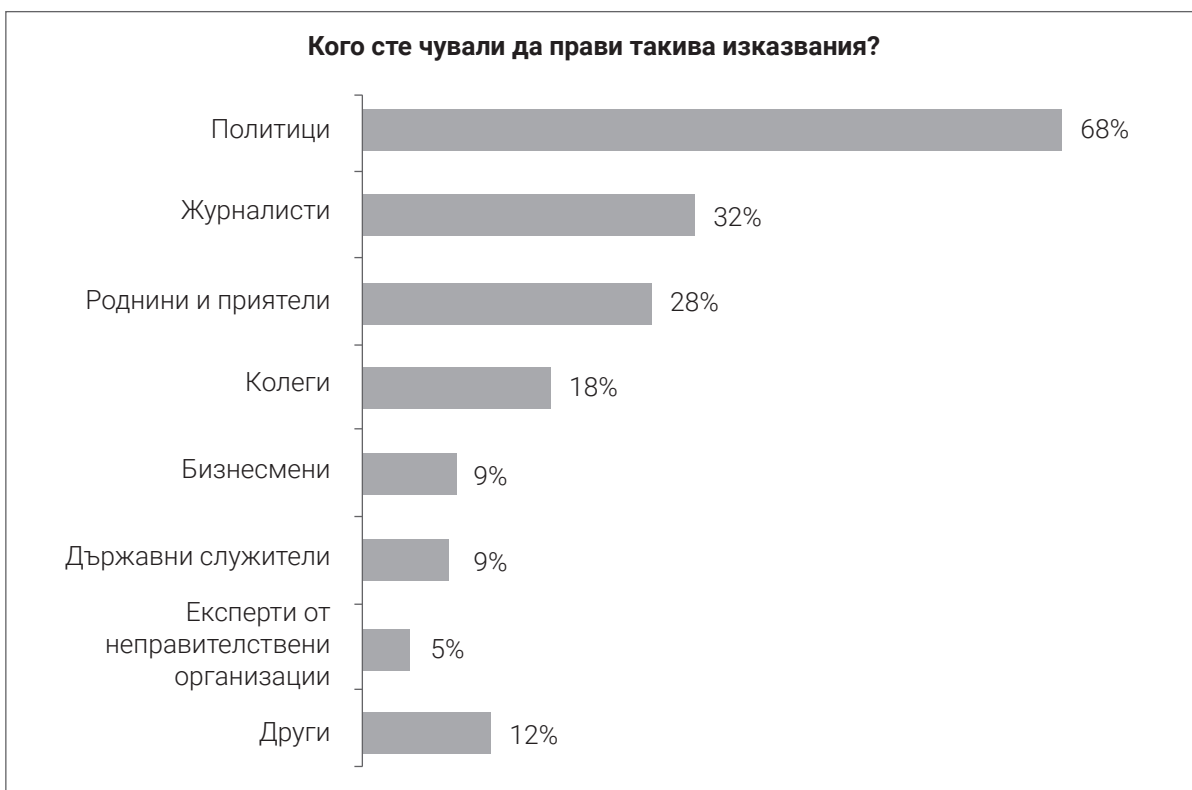
политизира и превръща в алиби за популистско говорене, което граничи с крайности.

По подобен начин, можем да предположим, че и по отношение на останалите негативни стереотипи, те са искрено споделяни в много по-малка степен, отколкото са използвани в политическата реторика.

Именно тази политическа реторика обаче води до задълбочаване на негативните тенденции, противопоставянето и социалните дистанции. Това ясно се вижда, ако се проследят кои са носителите на езика на омразата в графиките по-долу, които представят съответно ситуацията през 2013, 2014 и 2016 г.²⁸

27. Колев, Деян и др. Отвъд анти-ромските стереотипи: светът не е само черно-бял. Астарта, Пловдив, 2013, 88-89.

28. Налично на <http://opendata.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=62&i=974&t=2&sel=5>; <http://opendata.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=68&i=1048&t=2&sel=5>; <http://opendata.bg/opendata.php?q=44&s=4&c=78&i=1203&t=2&sel=5>

2013: Носители на езика на омразата

2014: Носители на езика на омразата

2016: Носители на езика на омразата

Политиците, макар и с вариации, са групата, която трайно води класациите. Поне до 2016 г., когато тенденцията рязко се сменя, което е естествения продукт от продължителното негативно политическо и медийно говорене. Политиците рязко са изместени от обикновените граждани и журналистите при използването на езика на омразата.

Както беше посочено и по-горе в анализа, роми, мюсюлмани и ЛГБТ хора категорично заемат горните нива на обектите на езика на омразата, за сметка на жените. Това обаче не означава, че подобна съдба характеризира ромските жени, които продължават да носят стигмата, от една страна като жени, от друга като принадлежащи към ромския етнос. И тук отново политици и медии имат най-голяма заслуга за легитимирането на това говорене. На 17 декември 2014 г. от трибуната на Народното събрание и в защита на позицията на министър Москов народният представител

и председател на политическа партия НФСБ Валери Симеонов нарече ромите „...нагли, самонадеяни и озверели човекоподобни, изискващи право на заплата, без да работят, искащи болници по болест, без да са болни, детски за деца, които играят с прасетата на улицата и майчински помощи за **жени с инстинкта на улични кучки**“. Някои медии определиха изказванията на Валери Симеонов като първи случай на расистко говорене от трибуната на Народното събрание.²⁹

С навлизането на нови политически лица и лидери, отново ставаме свидетели на категорични хомофобски и сексистки изкази от трибуната на НС на РБ, както и на пълното игнориране на гласа на гражданското общество срещу подобно говорене. Например, скандалните

29. вж. статията на Татяна Ваксберг „Вратата, която Москов отвори“, публикувана на 18.12.2014 г. на сайта на „Дойче Веле“ (<http://www.dw.com>); цитирано по Иванова, Иванка. Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г. София: Институт „Отворено общество“, 2016, с. 6. наличен на www.osf.bg

про-нацистки изказвания, цинични и откровено расистки речи на Валери Симеонов, председател на Националния фронт за спасение на България. Въпреки, че още в 43-то НС Валери Симеонов заяви от парламентарната трибуна, че ромите са се „превърнали в нагли, самонадеяни и озверели човекоподобни...“, той бе назначен за председател на Националния съвет по етническите и интеграционни въпроси към МС. Отвореното писмо от 25 май 2017 г. срещу това Председателство е оставено без отговор и дори без да му се даде гласност в публичното пространство.

На 31 май 2017 г. лидерът на партия ВОЛЯ Веселин Марешки, зам. председател на 44-то НС на РБ, предложи на депутатите да декларират хомосексуален конфликт на интереси, а на 1-ви юни, в предаването на Милен Цветков по Нова телевизия, повтори отново отново своето предложение. Изказването му приравни сексуалната ориентация с икономическа зависимост и Марешки призова „такива хора“ да бъдат третирани като престъпници. Граждански организации изпратиха протестно отворено писмо с искане за публично извинение... извинение не последва.

5. Основни изводи:

1. Резултатите от проучването на Агенция Афис посочват, че политиците не винаги споделят високото ниво на негативни стереотипи по отношение на уязвимите групи, но целенасочено ги използват в посланията си.
2. По отношение на жените проучването сочи липса на висока чувствителност по темата за насилие над жени, липса на знания по отношение на равнопоставеността на половете и консервативно отношение спрямо предприемането на адекватни политики и законодателство за постигане на реална равнопоставеност на жените и мъжете.
3. Негативното говорене по отношение на определени уязвими групи като роми, мюсюл-

мани, ЛГБТ хора и др. устойчиво заема първите нива, тенденция, която е устойчива от години насам, но придобива още по-голяма острота в контекста на бежанския поток, по време на избори, в политически дебати.

6. Основни препоръки:

- Необходимост от конкретни **ефективни политики срещу възраждането и толерирането на ксенофобски, анти-женски и расистки внушения**, било то чрез популистки изказвания или чрез лансиране на страх от промяна на стереотипното мислене. Необходимо е да се работи за по-сериозното ангажиране на тези, които формират мнение – ръководители на НПО, политически лидери, журналисти, общественици, в по-позитивно говорене по ромската тема и особено по проблемите на ромските жени. Това би довело и до рязко подобряване на обществените нагласи.
- Необходими са **нови форми на сътрудничество между политическите партии и гражданското общество**, които да допринесат за устойчиви демократични политики и за ефективно законодателство, осигуряващо правото на всяка жена да живее и развива своя потенциал свободно и защитена от насилие и дискриминация, основана на пола.
- Ратифициране на **Конвенцията на Съвета на Европа за превенция на и защита срещу насилието срещу жените, включително домашното насилие**.
- Изменение на **Закона за равните възможности на жените и мъжете** с цел определяне на един орган за равнопоставеност на половете, който да следи за изпълнението на закона; ясно разпределение на задълженията на държавните и общински служби и институции ведно с носене на отговорност при тяхното неизпълнение.
- Въвеждане на **задължителни квоти за жени в управлението**. 30% представителство на

жени в политиката се възприема като минималната критична маса за да се промени политическата култура и да се поставят нови въпроси в политическия дневен ред. Необходими за паритетна демокрация.

- Ефективни **политики срещу сексизма** медиите и рекламата, както и въвеждане на санкции за политическите лидери и публичните фигури, които публично уронват

достойнството на жените. През 2013 г. ЕП прие доклад срещу джендър стереотипите в ЕС, в който бе поставен акцент върху създаването на чувствителност сред медии, рекламодатели и публични фигури по отношение на джендър стереотипите и сексизма в публичното пространство.

- Ясно и категорично поставяне в дневния ред на проблемите на **ромските жени**.

За авторите:

Илиана Балабанова-Стойчева, Председател на Българската платформа към Европейско женско лоби

Милена Кадиева, Управител на Фондация „Джендър алтернативи“

Теодора Крумова, Зам.-председател на ЦМЕДТ „Амалипе“ – Велико Търново

Издател

Фондация Фридрих Еберт | Бюро България
Ул. Княз Борис I 97 | 1000 София | България

Отговорен редактор:
Регине Шуберт | Директор, ФФЕ, Бюро България
тел.: +359 2 980 8747 | факс: +359 2 980 2438
<http://www.fes.bg>

Заявки:
office@fes.bg

Използването с търговска цел на всички издадени от Фондация Фридрих Еберт (ФФЕ) публикации не е позволено без писменото съгласие на ФФЕ.

Проектът се реализира в партньорство с Българската платформа към Европейско женско лоби.

Българската платформа е създадена през 2005 г. и обединява неправителствени организации от цялата страна, които работят за постигането на равенство между половете, срещу всички форми на насилие срещу жените и за гарантиране на равнопоставено участие на жените в процеса на вземане на решения. Българската платформа се застъпва за интересите на всички жени, независимо от

тяхната раса, етнически произход, здравословно състояние, сексуална ориентация, възраст, религия или убеждения. През 2016 г. Българската платформа е регистрирана като ЮЛНЦ. През 2005 г. Платформата става пълноправен член на най-голямата коалиция в ЕС – ЕЖЛ/EWL, която обединява над 2000 организации, работещи за правата на жените.

Проведеното социологическо изследване се реализира от Агенция за социологически анализи АФИС.

Мненията изразени в тази публикация, принадлежат на автора/ авторите и не отразяват непременно позицията на Фондация Фридрих Еберт.